

Stanko Žepić

STRUKTURA SADRŽAJA Uz knjigu »Der Wortinhalt« Ernsta Leisi*

Lingvistička literatura obraća se veoma malenom krugu čitalaca. Zbog toga većina publikacija doživljava jedno izdanje i stalnim razvojem znanstvene misli pomalo zastaruje i pada u zaborav. Ako, međutim, neko djelo doživi više izdanja, onda to znači da je dobilo svoje određeno mjesto u razvoju discipline i da ne gubi aktualnost kad se konfrontira s novim znanstvenim spoznajama. Sjetimo se npr. de Saussureova »Kursa«, Bloomfieldova »Jezika« ili Trubetzkoyeve »Fonologije«. Takvu aktualnost zadržala je i knjiga »Der Wortinhalt« (»Sadržaj riječi«), koju je Ernst Leisi prvi put objavio 1953. godine, dok je njezino četvrto izdanje izašlo 1971. godine. Ta se knjiga uklapa u tradiciju njemačke lingvistike (»inhaltbezogene Grammatik«), ali donosi kao novost spoznaje američkog behaviorizma i sretno ih sjedinjuje u novu cjelinu.

I

U jeziku kao sredstvu komunikacije nisu za sporazumijevanje svi elementi jednako važni. Netočan izgovor glasova otežava, doduše, razumijevanje, ali jezik raspolaže s dovoljno redundantnih elemenata, koji unatoč smetnjama osiguravaju razumljivost informacije, tako da ne dolazi do nesporazuma. Pravila sintakse — u površinskoj strukturi od jezika do jezika prilično različita — također nisu najbitniji element u prenošenju informacija, jer pogreške u primjeni sintaktičkih pravila nisu zapreka za razumijevanje, pa čak i prenošenje sintakse materinjeg jezika na strani jezik nije, po pravilu, uzrok za nerazumijevanje ili nepotpuno razumijevanje informacije. Rečenica »*Als ich kam zum Bahnhof, der Zug war fort*« — dakle njemački s »engleskom« sintaksom — jednako je dobro razumljiva kao i rečenica s pravilnim poretком riječi. Međutim, pogrešna upotreba riječi mijenja smisao odaslane informacije i u velikoj mjeri otežava komuniciranje. Dok je rečenica »*I have caught a cold*« još potpuno razumljiva — jer pogreške na morfološkom planu nisu velika zapreka za razumijevanje — rečenica »*I caught a snake*« mjesto »*I caught a snail*« donosi sasvim drugu informaciju. Zbog toga, smatra Leisi, najvažnije je proučiti riječ i njeno mjesto u okviru lingvistike.

* Ernst Leisi: Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen, Heidelberg 1971.

Raspolažemo kultiviranom naukom o glasovima, imamo rafiniranu nauku o rečenici i oblicima. Ali nauka o riječi (Wortlehre) kao jasna i jednoznačna disciplina ne postoji... Razlog što nema opće nauke o riječi... očito je ovaj: nije jasno što treba kod riječi proučavati. Nedostaju nam pojmovi, kategorije s kojima bismo mogli operirati (str. 10).

Već i površan uvid u neki strani jezik pokazuje da postoje riječi koje su u materinjem i stranom jeziku sadržajno potpuno iste, da ima riječi kojih se sa-držaj samo djelomično podudara, a da ima i takvih koje su »neprevedive«. Srećom tih »neprevedivih« ima malo, jer razlike u strukturi indoevropskih jezika u Evropi nisu velike. »Razlog je taj što su evropski jezici stoljećima djelovali jedni na druge i što se utjecaj latinskoga — zajedničkog jezika naših otaca — na sve Evropljane nikad nije prekinuo. Zbog toga relativna lakoća u prevodenju dok se ostaje na tlu Evrope.«¹ Nauka o riječi trebala bi da odgovori na pitanje postoji li zakonitost po kojoj se riječi grupiraju u skupine, i to ne za svaku riječ napose, nego u sistematskom okviru zakona o riječima (Wortgesetze) koji se mogu primijeniti na svaki novi slučaj kao objasnidbeni princip.

Naša prva zadaća očito je *klasifikacija* riječi. Svaka nauka kojoj je pred-met velik broj pojava potruditi će se da tim objektima duhovno ovlada na taj način što će, postupajući empirijski i sa stajališta sličnosti, izvesti određeni ko-načan broj tipova ili kategorija, koji će, po mogućnosti u potpunosti, obuhvatiti gotovo beskonačan broj objekata (str. 10).

Pokušaji da se vokabular nekog jezika sistematizira baziraju se s jedne strane na sistematizaciji izvanjske forme riječi, s druge strane na sistematizaciji sadr-žaja riječi. Osobito pod utjecajem de Saussureova epohalnog djela,² kad je mi-sao o međuzavisnosti svih elemenata u jezičnom sistemu postala zajednička svim smjerovima i strujanjima u lingvistici, njemačka je lingvistika stvorila pojam »semantičkog polja«. Ipsen govori o »značenjskom polju« (»Bedeutungs-feld«), u kojem se »kao u nekom mozaiku riječ slaže do riječi, svaka s drukči-jim obrisima, ali ipak tako da konture pašu jedna uz drugu i da sve zajedno tvore smislenu cjelinu višeg reda, a ne da se izgube u nekakvoj sumnjivoj aps-trakciji.«³ Od Ipsena preuzima pojam semantičkog polja Jost Trier i daje prvi praktični primjer na konkretnom jezičnom materijalu.⁴ Premda je Trierov pri-mjer našao mnogo sljedbenika, osobito među njegovim učenicima, sam Trier je praktičan rad na području semantike u tom obliku napustio i potpuno se posvetio izučavanju etimologije. Najnovije radove na području semantičkog polja s iscrpnim teoretskim i historijskim pregledom dali su L. Seiffert i R. Hoberg.⁵

Walter Porzig shvaća pojam »Bedeutungsfeld« drukčije. I on polazi od iste pretpostavke da je »značenje riječi određeno razlikom i zavisnošću prema svim ostalim značenjima«,⁶ ali smatra da su odnosi među pojedinačnim zna-čenjima drugog tipa nego što ih shvaća Trierova škola. Velik je broj riječi kod kojih jedno značenje implicira drugo značenje. »Kao što hodanje pretpostav-lja noge, tako i... gledanje oko, slušanje uho, lizanje jezik... Radi se... o odnosu koji se fundira u biti samog pomišljenog značenja. Zbog toga ga nazi-vam bitnim značenjskim odnosom« (wesenhafte Bedeutungsbezie-hungen).⁷ »Elementarni odnos koji značenjsko polje možda još može odrediti očito je onaj između samo dvije riječi. Zbog toga se bitni značenjski odnosi, u prije spomenutom smislu, mogu nazvati elementarnim značenjskim poljima« (elementare Bedeutungsfelder).⁸

Leisi polazi drugim putem. On smatra zadaćom deskriptivne semantike da riječi nekog jezika klasificira po značenjima, i to tako da otkrije tipove značenja i da značenja istog tipa sredi u razrede. Pritom postoji opasnost da se sistematski opis značenja svede na sistematski opis vanjskog svijeta, a to je i mišljenje Bloomfielda,⁹ koji smatra da pokušaj apstraktnog proučavanja značenja nije ništa drugo nego pokušaj općenite klasifikacije svijeta.¹⁰ Takav opis je, dakako, mogući i riječi nekog jezika mogu se klasificirati tako da nastaju klase predmeta, a ne jezične klase, npr. *pas*, *mačka*, *konj* kao predmetna klasa domaćih životinja. Međutim, klasifikacija značenja nije nužno vezana uz klasifikaciju predmeta vanjskog svijeta.

Kad pogledam riječi *čovjek* i *porodica*, moram priznati da se one neposredno tiču lingvistike. Te riječi ne stoje više kao *pas* i *mačka* za različita živa bića, nego prva stoji za jednu jedinicu, druga za mnoštvo. I tu neće nitko argumentirati: »Porodica — tj. više ljudi — drugi je predmet nego jedan čovjek«, nego svatko će otprilike reći: gdje jedna riječ u singularu stoji za mnoštvo, radi se o jezičnoj, a ne o predmetnoj iznimci. Riječi kao *porodica* imaju drukčiju »unutrašnju strukturu« (»innere Form«), pripadaju tipu koji je različit od normalnog tipa značenja, tvore pod imenom »kolektivnih imenica« već odavno poznatu posebnu klasu (str. 12).

Teoretski ne postoje zapreke da se razrade i drugi tipovi značenja slični onome koje lingvistika naziva kolektivnim imenicama. Prema tome, prava zadaća sinhrona semantike bila bi

da se razradi sistematska klasifikacija riječi prema njihovu semantičkom tipu. Postavljeni cilj, da se za svaku riječ svakog jezika može reći: »pripada semantički (ne formalno i ne predmetno) toj i toj klasi«, time još nije postignut, ali je svakako bliži (str. 12).

Da bi se provela klasifikacija riječi prema semantičkom tipu, treba najprije točno odrediti sadržaj svake pojedine riječi. Leksička objašnjenja u rječnicima obično nisu dovoljno precizna, riječi treba bolje i jasnije definirati; u prvom redu valja se osloniti na vlastito poznavanje jezika, a to se može samo na osnovi materinog jezika.

Leisi definira sadržaj riječi kao uvjete za njezinu upotrebu, kao »tipove uvjeta koji pripadaju jednom izrazu« (str. 117).

Sadržaj u našem smislu dio je jezičnog sistema, ne govornog akta. Uvjeti koji čine sadržaj ispunjuju se i realiziraju, doduše, u konkretnoj situaciji, ali sami nisu fizičke prirode, nego su apstraktni tipovi. Sadržaj time stoji na istom nivou s izrazom koji se također ne sastoji od realnih glasova nego od fonema, tj. glasovnih tipova. Sadržaj i izraz su forme, ne supstancije (str. 117).

II

Nema sumnje da je govor, aktualizacija jezika (engl. *speech*, franc. *parole*) niz akata u vremenskom slijedu. Dva govorna akta nikad nisu potpuno jednaka. Međutim, član jezične zajednice može svaki govorni akt raščlaniti u niz poznatih elemenata, npr. u glasove, riječi, različite rečenične tipove, akcente itd.

Svi dulji govorni akti većinom su kao cjelina nešto novo, ali sastoje se uvijek od pojedinosti koje su svim članovima jezične zajednice poznate iz drugih cjelina (drugih govornih akata). Ti konstantni tradicionalni tipovi akata sačinjavaju u svojoj cjelovitosti ono što nazivamo jezikom, jezičnim sistemom, idiomom (franc. *langue*, engl. *language*) (str. 15).

Upotreba elemenata u govornom aktu vezana je za čitav niz uvjeta, upotreba riječi uvjetovana je restrikcijama koje nam postaju svjesnima tek onda kad o njima počnemo razmišljati. Govorni akt, uvijek nov i individualan, vezan je uz običaje i propise društva. Ako član jezične zajednice želi komunicirati, ne smije puštati neartikulirane glasove, već mora upotrebljavati riječi u onom značenju u kojem ih običavaju upotrebljavati i drugi članovi te iste zajednice, slagati ih u rečenice prema gramatičkim propisima materinjeg jezika. Prema tome, govorni je akt slijed mikro-običaja koji su uvjetovani unutarjezičnim i izvanjezičnim restrikcijama.

Budući da upotreba jezika nije instinktivna radnja, mora se jezik steći dugotrajnim vježbanjem i učenjem. Treba naučiti uvjete koji dopuštaju upotrebu pojedinih jezičnih elemenata. Djeca uče te uvjete u početku od roditelja uz pomoć deiktiske definicije. Ispravnu upotrebu riječi naučit će dijete iz rečenice: »Ovo je mačka, to je kuća«, a ne iz rečenica kao što je: »Ovdje je nekoć bila kuća« ili »Slijedeća kuća udaljena je tri kilometra«.

Učenje riječi, bar u početku, odvija se uz pomoć akta označavanja (Benennungsakt). Taj akt je zbog toga ključ za ispravnu upotrebu riječi, jer u njemu postoji jednoznačni odnos između glasovne strukture riječi i stanovitog izvanjezičnog uvjeta. U vezi s gestom pokazivanja smijem samo onda reći »To je mačka« ako se u smjeru pokazivanja zaista nalazi mačka; u vezi s pokazivanjem smijem samo onda reći »To je pas« ako se u smjeru pokazivanja uistinu nalazi pas. To je naoko trivijalna konstatacija, ali ona nam omogućuje da odnos između riječi i predmeta formuliramo bez upotrebe psiholoških ili filozofskih termina kao što su »pojam«, »predodžba«, »misao« (str. 21).¹¹

Prema tome, opis sadržaja riječi svodi se na opis uvjeta koji su relevantni za upotrebu stanovite riječi. Za riječ *jabuka*, npr., nije relevantan uvjet kretanja. Riječ *jabuka* može se upotrijebiti bez obzira na to da li se jabuka kotrlja, pada ili miruje. Naprotiv, za riječ *vjetar*, zrak koji se kreće, kretanje je relevantan uvjet. Zato *vjetar* i *jabuka* pripadaju dvjema različitim klasama. Riječ *zrak* može se opet upotrijebiti bez obzira na to da li se predmet označen tom riječi kreće ili miruje. Kretanje u tom slučaju nije relevantna osobina. Zbog toga se *zrak* i *jabuka* mogu ubrojiti u jednu jezičnu klasu, *zrak* i *vjetar*, naprotiv, u dvije različite klase.

Jezična srodnost ili pripadnost određenoj klasi ne mora biti identična s predmetnom klasom. Mi ćemo pokazati izborom prikladnih primjera da upotreba riječi u mnogo slučajeva nije zavisna od strukture predmeta, već od uvjeta koje je čovjek takoreći »konstruirao« (str. 22).

III

Svi članovi jezične zajednice upotrebljavaju riječi uglavnom ispravno, svima su »poznati« uvjeti koji dopuštaju upotrebu dotične riječi. Ali vrlo je vjerojatno da nitko od naivnih, lingvistički neiskvarenih članova jezične zajednice neće biti sposoban da navede uvjete pod kojima se jedna riječ može upotrijebiti, tj. da definira tu riječ, pa makar mu ona bila dobro poznata iz običnog govora. Kod kompliciranih pojmova često zakazuju i lingvisti, što nam može pokazati niz definicija riječi iz leksikona gdje se objašnjenja vrlo često vrte u krugu: *hole* = *an aperture*; *aperture* = *an opening, a hole, a gap*; *opening*¹ = *a gap*; *gap* = *an opening*.¹²

^Nesposobnost naivnog člana jezične zajednice da riječ raščlani u kompleks uvjeta koji pripadaju uz tu riječ dovodi do pojave koja se naziva hipostazom.

Mitologija skolastičkog realizma i platonističko učenje o idejama najveći su primjeri za sklonost jezičnih zajednica da svaku pojavu bilo kakve vrste, ukoliko se može označiti jeđnom riječi, opredmete (ili eventualno personificiraju) i da je obdare samostalnom egzistencijom, neovisnom od ostalih pojava, da je, dakle, uzdignu u rang čiste supstancije. To uzdizanje u rang supstancije nazivamo prema uobičajenoj filozofskoj terminologiji hipostaziranjem (str. 26).

Prema tome, jezik nas prisiljava da »putovanje«, »obitelj«, »val« smatramo samostalnim »predmetima«; »zelen«, »prazan«, »bliz« samostalnim »svojstvima«; »stajati«, »čekati«, »početi« samostalnim »radnjama«. Kod imenica možemo promatrati opredmećenje zbivanja (radnji, procesa), npr. *putovanje*, *vožnja*, *bijeg*; opredmećenje stanja, npr. *san*, *smrt*; opredmećenje relacija, npr. *blizina*, *daljina*. Te tri grupe imenica tvore posebnu klasu koju Leisi naziva »zbivanja, svojstva, relacije prikazane kao stvari«.

Drugu grupu čine imenice koje, za razliku od prve grupe, označavaju individualne predmete. Leisi ih naziva *individualna*. To je najbrojnija klasa imenica; ovamo se mogu ubrojiti: *čovjek*, *ključ*, *imena životinja*, *knjiga*, *nož* itd. Sve te imenice uvjetovane su na različit način. Najčešći je uvjet za sve individualne imenice određena forma i određena supstancija. Ima i takvih kod kojih je uvjet samo forma (*kocka*, *prizma*, *prsten*, *obruč*), kod drugih samo supstancija: njem. *ein Glas*, engl. *a glass* (za razliku od *Glas* bez člana = hrv. *staklo*). Za sve predmete označene u njem. i engl. tom riječi vrijedi uvjet da moraju biti načinjeni od stakla, npr. *Trinkglas*, *Augenglas*, *Fernglas* ili samo *Glas*. Za hrvatsku riječ *čaša*, što je »odgovarajući« prijevod od njem. *ein Glas*, ne vrijedi uvjet da mora biti načinjena od određenog materijala. Za *čašu* vrijedi samo uvjet da mora imati određenu formu, a nije važno da li je od stakla, plastike ili srebra. Kod nekih imenica nisu ni forma ni supstancija točno određene, ali s obzirom na njihovu upotrebljivost ipak postoje stanovite restrikcije. Za njem. *Klumpen* i engl. *lump* mogu se tabelarno prikazati područja upotrebljivosti:

Klumpen	zajednički:	lump
zlatno (engl. <i>nugget</i>)	ilovača	ugljen (njem. <i>Brocken</i>)
krv	tijesto	
maslac (engl. <i>clot</i>)	željezo	
	olovo	šećer (njem. <i>Stück</i>)

Odgovarajući hrvatski izrazi bili bi: *grumen zlata*, *gruda maslaca*, *ugrušak krvi*, *kocka šećera*, *grumen ili gruda ilovače* itd. Postoji čitav niz takvih riječi kojih upotrebljivost od jezika do jezika prilično varira, premda na prvi pogled izgleda da su iste. Njem. *Blatt* i engl. *sheet* mogu se upotrijebiti za papir — *list papira*. *Blatt* je, kao i u hrvatskom, još i list na drvetu, dok je u engleskom odgovarajući izraz *leaf*. Stanoviti problem za prevođenje predstavlja njem. *Zapfen*. *Zapfen* je karakteriziran cilindričnom ili koničnom formom, materijal je ili drvo (kao i kod *Tannenzapfen*), metal ili led (*Eiszapfen*). I engleski i hrvatski nemaju odgovarajućeg izraza za *Zapfen*, već ga moraju prevesti s nizom posebnih izraza, npr. engl. *cone*, hrv. *češer* za njem. *Tannenzapfen*, engl. *icicle*,

hrv. *šiga* za njem. *Eiszapfen*. Takvih izraza ima u jeziku vrlo mnogo, napose u jeziku tehnike. Upotrebljivost pojedinih izraza obično je vezana za stanovitu tehničku funkciju, prijevod iz jednog jezika u drugi često je težak, koji put je moguć samo uz pomoć opisne definicije.

Te individuativne imenice, s formalno i supstancijalno manje striktno određenim uvjetima, čine dakle, jednu klasu riječi kojima se sadržaji u različitim jezicima jako razlikuju. Rječnici tu daju često prilično neodređene definicije i definiraju u krugu. Pritom se sadržaj tih riječi može prilično točno odrediti, a osim toga te su riječi vrlo važne ne samo zato što se često upotrebljavaju u običnom životu nego i kao metafore (str. 31).

Treću grupu riječi tvore kolektivne imenice, odavno poznate u gramatici kao posebna grupa. Zanimljivo je spomenuti da engleska i njemačka gramatika obrađuju kolektivne imenice u dva različita poglavlja, premda pod tim terminom razumijevaju istu jezičnu pojavu. Engleske kolektivne imenice obrađuju se u sintaksi, jer, osobito one koje označavaju živa bića, zahtijevaju glagol u pluralu (npr. *my family are early risers*). U njemačkom su kolektivne imenice interesantne za tvorbu riječi, jer se tvore iz individuativnih pomoću stanovitih afiksa (npr. *Gewürm*, *Geflügel*, *Mannschaft*). Premda kolektivne imenice zauzimaju različita mjesta u različitim gramatikama, njihova je posebnost semantičke prirode, za sve jezike jednaka, a tek je sekundarnog značenja, njihovo mjesto u gramatičkoj obradi. U tu grupu ubrajaju se i riječi koje označavaju masu ili homogenu supstanciju (*pijesak*, *prah*, *željezo*, *mlijeko*, *voda* itd.). Jespersen ih naziva »*mass-words*«. ¹³

Četvrtu grupu imenica Leisi naziva partitiva. To su riječi kojih označeno mora biti nesamostalni dio individue. Dosad nitko nije pokušao sistematski prikazati tu klasu imenica, vjerojatno zato što se one ni po kakvim sintaktičnim ili formalnim osobinama ne razlikuju od ostalih individuativnih imenica. Primjeri su: *lice*, *sljepoočica*, *ugao*, *rub*, *brijeg* itd. Klasifikacija te grupe imenica zavisi od različitih uvjeta: npr. od forme i supstancije koje su različite od cjeline (*oko*, *prst*, *list*, *grana*), ali ne moraju biti jasno ograničene od cjeline (*lice*, *rame*). Ima takvih kod kojih je važan uvjet mjesto na cjelini, dok su forma i supstancija nevažne. Za njem. *Ende* i engl. *end* svejedno je da li je predmet šiljat, tup, tvrd ili mekan. Njem. *Spitze* može se upotrijebiti i za meke predmete (*prst*, *jezik*), engl. *tip* samo za predmete koji nisu tvrdi i oštri. U hrvatskom postoji u tom smislu opozicija *vršak* i *šiljak*. Jedna posebna grupa partitivnih imenica nije vezana ni za formu, ni za supstanciju, ni za mjesto na cjelini. To su, npr., *dio*, *polovica*, *četvrtina*, *mjesto*, *komad* itd.

U petu grupu imenica ubraja Leisi one koje ne označavaju ni individuu, ni grupu ni dio cjeline, već nepostojanje supstancije, npr. *rupa*. Termin privativa potječe iz filozofije i u lingvistici nije u tom smislu još upotrijebljen. Ta grupa imenica može se podijeliti na podgrupe prema uvjetima koje moraju ispunjavati:

1. nepostojanje (odsutnost) supstancije bez daljih uvjeta, npr. njem. *ein Nichts*, engl. *space*
2. nepostojanje supstancije na ograničenom prostoru: hrv. *rupa*, njem. *Loch*, engl. *hole* (okolna supstancija nalazi se na četiri ili pet strana), hrv. *otvor*, njem. *Öffnung* (okolna supstancija s četiri strane)
3. konture okolne supstancije kao uvjet: njem. *Schlitz*

4. materijal okoline kao dopunski uvjet: hrv. *tunel* (prolaz kroz brdo), njem. *Sprung* (pukotina u staklu i porculanu), engl. *crevasse* (pukotina u glečeru)
5. uzrok kao uvjet: njem. *Schlitz* (namjerno napravljen otvor), *Spalte* (otvor uzrokovan bez namjere), *Riß* (izvanjski uzrok)
6. svrha odsutnosti supstancije na određenom mjestu kao uvjet: hrv. *ušica* (za provlačenje konca), engl. *slot* (otvor za ubacivanje novca)
7. nepostojanje supstancije kao odstupanje od normalnog stanja: njem. *Lücke*, hrv. *praznina* itd. Riječi iz sedme grupe upotrebljavaju se ponajviše ondje gdje se to nepostojanje osjeća kao nešto neugodno.
8. U ovu grupu mogu se ubrojiti riječi koje moraju ispuniti niz uvjeta s obzirom na formu i supstanciju okoline, uzrok itd. Npr. njem. *Kluft*, *Schlucht*, hrv. *ponor*.

IV

Kod pridjeva se obično ističe da oni označavaju neko svojstvo predmeta, karakterističnu boju, oblik ili supstanciju. Statički uvjeti (*velik*, *malen*, *crn*, *mekan* itd.) očito se mogu interpretirati kao svojstva. Međutim, ima pridjeva koji su dinamički uvjetovani (*brz*, *polagan*, *glasan* itd.), a tu uvjet više nije svojstvo predmeta, nego zbivanja.

Kod nekih pridjeva uvjet je relacija između označenog predmeta i nečeg drugog (dakle ni statički ni dinamički uvjet), premda nam jezik nameće taj odnos kao »svojstvo« (npr. *dalek*, *širok*, *čest*, *rijedak* itd.).

Nadalje se može kod pridjeva razlikovati i to da li uvjeti za njegovu upotrebu aktualno postoje ili ne. Prema tome, može se reći: »*Ovaj auto je brz*« bez obzira na činjenicu da li auto u momentu upotrebe pridjeva brzo vozi (uvjet je aktualno ispunjen) ili stoji na mjestu (potencijalna upotreba). Mnogi pridjevi mogu se upotrijebiti i potencijalno i aktualno, ali ima i takvih koji dopuštaju samo jednu mogućnost. Engl. *ill* može se upotrijebiti samo aktualno, njem. *krank* potencijalno i aktualno. Njem. *tauglich* samo aktualno, *tüchtig* samo potencijalno.

Neki pridjevi vezani su samo za određeni objekt kojemu se mogu pridružiti. Njem. *blond* može se upotrijebiti samo za kosu, kao i franc. *roux* (crvenkasta boja kose) i lat. *canus* (sijeda boja kose). Takvi su još primjeri engl. *ruddy* (crvena boja lica), njem. *vergilbt* (za žutu boju starog papira).

I kod pridjeva se može ustanoviti klasa koja je kod imenica nazvana privativnom. Na prvi pogled može se za gotovo svaki pridjev tvrditi da je privativ svoje suprotnosti: *taman* je privativ za *svjetao*, *malen* privativ za *velik* itd. Zbog toga Leisi smatra privativnim pridjevom samo one slučajeve kod kojih je uvjet nepostojanje (odsutnost) stvari ili svojstva kao suprotnost od normalnog stanja. Njem. *nackt*, hrv. *gol* obično se definira kao »nepokriven, bez odjeće«. Ta definicija nije dovoljna jer se ne može reći hrv. »*s golim licem*« ili njem. »*mit nackten Händen*«, premda su očito i ruke i lice »bez odjeće«, »nepokrivene«. Njem. *nackt* i hrv. *gol* može se primijeniti samo na dijelove tijela koji su obično pokriveni odjećom, pa, dakako, i na čovjeka u cjelini jer je obično obučen. Prema tome, *gol* se može definirati kao »u suprotnosti s uobičajenim bez odjeće«. Takvi su još primjeri, među ostalim, njem. *roh*, hrv. *sirov*, koji se mogu upotrijebiti za krumpir, ali ne za šljive (postoje sirovi krumpiri, al nema sirovih šljiva), *prazan* (ulica bez ljudi je prazna, ali za livadu na kojoj nema ljudi ne može se reći da je prazna).

V

Kod glagola se pojavljuje hipostaza kao akt. Ali i tu se može, kao i kod imenica, postaviti pitanje da li hipostaziranje akta odgovara stvarnosti. Kod velike većine glagola zaista je uvjet da se označeni predmet mijenja, a tu je najčešći uvjet kretanje: *padati, kotrljati, ići* itd. Pritom se može razlikovati da li se čitav označeni predmet (stvar ili živo biće) kreće u odnosu prema okolini (*padati, dolaziti*) ili se dijelovi individue kreću u odnosu prema cjelini (*mahati, zijevati, grabiti*). Nadalje se može razlikovati grupa glagola gdje se cjelina kreće u odnosu prema okolini i dijelovi u odnosu prema cjelini (*skakati, trčati, plivati*). Ima i takvih glagola kod kojih je uvjet proces (*gorjeti, rasti*).

Drugu veliku grupu čine glagoli kojima uvjet nije kretanje nego stanje, i to oni koji označuju poziciju u prostoru (*sjediti, stajati, ležati, čučati*).

Neki glagoli mogu se kao i imenice i pridjevi uvrstiti u klasu privativnih glagola. Za njih vrijedi uvjet da kod njih u suprotnosti s normalnim stanjem ili očekivanim stanjem nešto nedostaje, npr. njem. *fehlen, mangeln*, engl. *to want, lack*, hrv. *izostati*.

Kod većine je glagola »gramatički subjekt« identičan s »realnim subjektom«:

Ako na nekoga upremo prstom i kažemo »on trči«, ta nam rečenica sugerira da je označeni predmet (gramatički subjekt, »on«) nosilac ili, točnije formulirano, uzrok zbivanja (realni subjekt, agens) koje se na njemu pokazuje. Kod glagola *ići, trčati, skakati, pjevati* i velikog broja ostalih zaista je tako da se fizički uzrok kretanja nalazi u označenom predmetu (str. 50).

Ima, međutim, glagola kod kojih gramatički i realni subjekt (dakako, u gore definiranoj terminologiji) nisu identični. Uvjet, doduše, jest kretanje, ali uzrok kretanja nije u označenom objektu samom, već izvan njega. To je upravo obrnuto od onoga što je poznato iz latinske gramatike, gdje jednu grupu glagola karakterizira pasivna konstrukcija glagola uz aktivnost realnog subjekta (deponentia). Njem. glagol *fahren* ima dvostruku upotrebu: 1. *voziti*, u značenju upravljanja (*»Er fährt einen Mercedes*), 2. *voziti se* u vozilu (*Er fährt mit der Straßenbahn*). U tom drugom značenju »gramatički subjekt« je pasivan, jer je uzrok kretanja izvan njega (što se djelomično može tvrditi i za glagol *fahren* u prvom značenju). Za glagole tog tipa Leisi upotrebljava termin »obrnuti deponens«.

VI

Većina glagola nije uvjetovana specifičnom strukturom subjekta ili objekta, za većinu je svejedno postoji li jedan realan subjekt ili više njih. Ima, međutim, grupa glagola koju je R. M. Meyer nazvao »*verba pluralia tantum*«. ¹⁴ Takvi se glagoli mogu upotrijebiti samo onda kad se radi o više subjekata (agensa), npr. njem. *wimmeln, sich zusammenrotten*, hrv. *skupiti se*, engl. *to swarm, to assemble* itd., premda to ne znači da i površinska struktura rečenice mora biti u pluralu (*»Im Ameisenhaufen wimmelt es«*). Podgrupa te grupe može se nazvati »*verba dualia tantum*« — gdje uzrok kretanja mora postojati u najmanje dvije individue: njem. *ringen, fechten* itd. I ti glagoli mogu se upotrijebiti u singularu, ali i onda su potrebna najmanje dva aktivna subjekta, dva agensa.

Za većinu je glagola svejedno imaju li jedan objekt ili više njih (objekt je definiran kao predmet na kojem je kretanje vidljivo, ali on sam nije uzrok tom kretanju). Čitav niz glagola nema realnog objekta (*pjevati, govoriti, ići*). Kod onih glagola koji mogu imati realan objekt po pravilu je svejedno radi li se o jednom objektu ili o više njih. Za jedan je manji broj glagola, međutim, važno da se mogu upotrijebiti samo onda ako je kretanjem obuhvaćen veći broj objekta, npr. *sammeln, vereinigen, trennen*. Rečenica »*Er versammelte seinen einzigen Sohn um sich*« nije iz toga razloga moguća, premda je sintaktički ispravna.

Neki su glagoli zavisni od agregatnog stanja subjekta. *Teći* može samo tekućina, glagol *puhati* može se upotrijebiti samo onda ako je pokrenuti predmet zrak, glagol *strujati* može označiti i kretanje tekućine i plina.

Njem. glagol *essen* može kao subjekt imati samo čovjeka, *fressen* samo životinju. Za stanovite grupe životinja postoje različiti glagoli koji označuju uzimanje hrane: njem. *weiden* mogu samo domaće životinje, *äsen* samo divljač (a jedan i drugi glagol označavaju istu radnju — *pasti travu*). Za engleske glagole iste značenjske grupe postoje druga ograničenja: *eat* i *feed* nemaju ograničenja, *graze* znači »pasti travu«, *browse* »brstiti lišće i mladice s drveća«.

Upotreba mnogih glagola zavisna je od uvjeta koji postoje u objektu. Za engleski glagol *to put*, franc. *mettre* i hrv. *staviti* postoje u njemačkom tri odgovarajuća glagola: *setzen, legen, stellen*. Od Engleza koji uči njemački može se čuti rečenica: »*Man muß noch etwas Salz in die Suppe stellen*« (ta je pogreška moguća i kod hrvatskog učenika). Prvo ograničenje kod njemačkih glagola *setzen, stellen* i *legen* jest u tome što njihov objekt mora biti kompaktan predmet (ne može biti u obliku praška ili zrna). Kod *stellen* i *legen* mora objekt imati jednu dimenziju veću od ostalih, kod *stellen* mora za objekt postojati jedan normalan položaj, dakle predmet mora biti kompaktan i simetričan (ne može se reći: »*Ich stelle diesen Mantel auf den Tisch*«). Kod *setzen* mora objekt također biti simetričan, ali je pokret stavljanja polaganiji.

Ova razmatranja dovode do spoznaje da u svakom jeziku postoji pojava koja se može nazvati semantičkom kongruencijom:

Svaka imenica, primijenjena na jedan predmet, klasificira taj predmet; većina glagola klasificira ne samo kretanje nego i tijelo koje se kreće. Primijene li se imenica i glagol istodobno na isti predmet, ne smiju obje klasifikacije biti proturječne, već moraju biti ili jednake: »*Tekućina teče*«, ili mora klasa glagola biti šira od klase imenice: »*Voda teče*«. Taj zahtjev za podudarnošću u klasifikaciji imenice i glagola nazivamo ovdje semantičkom kongruencijom (str. 71).¹⁵

Prema tome, poznavanje pravila semantičke kongruencije jednako je važno za ispravnu upotrebu jezika kao i poznavanje gramatičkih pravila. Rečenice: »*Voda puše, vjetar teče, die Kuh ißt*« pogrešne su, jer su narušena pravila semantičke kongruencije, premda im je sintaktička forma ispravna.

VII

Leisijevo proučavanje sadržaja riječi uklapa se u njemačku lingvističku školu, kojoj su najznačajniji predstavnici Weisgerber i Trier. Premda su primjeri navedeni u knjizi (od kojih je ovdje prikazan jedan manji dio) većim dijelom iznimke, ipak pokazuju u dovoljnoj mjeri insuficijentnost i jednostranost terminologije školske gramatike (ontološka fundiranost termina *sub-*

stantiv, adjektiv, verb pomoću kojih se objekti vanjskog svijeta jezično poimaju kao supstancija, svojstvo i kretanje). Leisi je svojom analizom sadržaja pokazao da odnosi jezičnih kategorija i vanjskog svijeta nisu tako jednostavni i pregledni kako ih obično zamišljamo. Osim toga, istaknut je značaj točnih sadržajnih definicija riječi koje čak i u najpoznatijim rječnicima nisu dovoljno precizne. Osobito kod »neprevedivih« riječi pojedinih jezika važno je da se definiraju uvjeti koji dopuštaju upotrebu kako bi se lakše utvrdila razlika ili sličnost prema drugim jezicima, odnosno da bi se preciznim definicijama točno razgraničila upotrebljivost riječi sličnog sadržaja, »sinonima«, unutar jednog jezika. Takva iscrpna analiza značenja bila bi velik dobitak za leksikografiju, a time i pomoć u učenju stranih jezika.

BILJEŠKE

1. JOST TRIER: *Altes und Neues vom sprachlichen Feld*. U: Duden-Beiträge 34, Mannheim 1968, str. 18.
2. FERDINAND DE SAUSSURE: *Cours de linguistique générale*. Lausanne—Paris 1916.
3. GUNTHER IPSEN: *Der Alte Orient und die Indogermanen*. U: *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg*. Heidelberg 1924, str. 225.
4. JOST TRIER: *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes*. Heidelberg 1931.
5. LESLIE SEIFFERT: *Wortfeldtheorie und Strukturalismus*, Stuttgart 1968.
6. RUDOLF HOBERG: *Die Lehre vom sprachlichen Feld*, Düsseldorf 1970.
6. WALTER PORZIG: *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*. U: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (PBB)*, 58 (1934), str. 71.
7. *Ibid.*, str. 70.
8. *Ibid.*, str. 72.
9. BLOOMFIELD: *Language*, New York 1933, str. 513.
10. Usp. RUDOLF HALLIG und WALTHER von WARTBURG: *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, Berlin 1952.
FRANZ DORNSEIFF: *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin 1959.
11. Leisi se u svom argumentiranju približuje Wittgensteinu, koji objašnjava jezik kao »Sprachspiele« s inventarom i s pravilima igre. Usp. »*Philosophische Untersuchungen*«. U: Ludwig Wittgenstein: *Schriften*, Frankfurt am Main 1960.
12. *Cassel's New English Dictionary*, London 1919.
13. JESPERSEN: *The Philosophy of Grammar*, London 1924, str. 198.
14. RICHARD M. MEYER: *Verba pluralia tantum*. Indogermanische Forschungen 24 (1909), str. 279—289.
15. Pojam semantičke kongruencije odgovara u osnovnim crtama Porzigovu »elementarnom značenjskom polju«.